

ALALIYA: ILMIY TADQIQOTLAR, DIAGNOSTIKA VA LOGOPEDIK YORDAM

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Special pedagogy fakulteti talabasi

Abduxoshimova Zuxra Davronjon qizi

Abdukhoshimovazukhra@gmail.com

Mansurova Muslima Tolibjon qizi

Sadikovamuslima1215@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda uchraydigan nutq rivojlanishining murakkab buzilishlaridan biri — alaliya haqida ilmiy-nazariy ma'lumotlar yoritiladi. Alaliyaning mohiyati, kelib chiqish sabablari, asosiy turlari, klinik-pedagogik belgilari, bolaning psixik va bilish jarayonlariga ta'siri hamda diagnostika masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, alaliya muammosini o'rgangan olimlarning qarashlari, zamonaviy tadqiqotlar natijalari va logopedik korreksiya yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

Аннотация: В данной статье представлена научно-теоретическая информация об алалии, одном из комплексных нарушений развития речи у детей. Анализируются сущность алалии, её причины, основные виды, клинико-педагогические симптомы, влияние на умственно-познавательные процессы ребёнка, а также диагностические вопросы. Рассматриваются также взгляды учёных, изучавших проблему алалии, результаты современных исследований и направления коррекционной логопедии.

Annotation: This article provides scientific and theoretical information about alalia, one of the complex disorders of speech development in children. The essence of alalia, its causes, main types, clinical and pedagogical symptoms, its impact on the child's mental and cognitive processes, and diagnostic issues are

analyzed. The views of scientists who have studied the problem of alalia, the results of modern research, and directions of speech therapy correction are also considered.

Kalit soʻzlar: alaliya, nutq buzilishi, motor alaliya, sensor alaliya, ekspressiv nutq, impressiv nutq, logopediya, diagnostika, korreksiya, bolalar nutqi, nutq rivojlanishi.

Ключевые слова: алалия, расстройство речи, моторная алалия, сенсорная алалия, экспрессивная речь, импрессионистическая речь, логопедическая терапия, диагностика, коррекция, детская речь, развитие речи.

Keywords: alalia, speech disorder, motor alalia, sensory alalia, expressive speech, impressionative speech, speech therapy, diagnostics, correction, children's speech, speech development.

Nutq insonning atrof-muhit bilan muloqot qilishi, oʻz fikrini ifodalashi, bilimlarni egallashi va ijtimoiy munosabatlarga kirishishida muhim vosita hisoblanadi. Bola hayotining dastlabki yillaridanoq tovushlarni eshitish, ularni farqlash, soʻzlarni tushunish va mustaqil ravishda gapirish koʻnikmalarini egallab boradi.

Ayrim bolalarda nutqning shakllanishi sezilarli darajada kechikadi yoki nutqni egallash jarayonida murakkab buzilishlar kuzatiladi. Shunday buzilishlardan biri alaliya hisoblanadi. Alaliya anʼanaviy logopedik adabiyotlarda bolaning eshitishi saqlangan va nutq apparatining oddiy periferik falaji bilan izohlab boʻlmaydigan sharoitda nutqning rivojlanmasligi yoki juda jiddiy darajada kechikishi bilan bogʻliq holat sifatida tavsiflangan.

1. ALALIYA TUSHUNCHASI VA UNING ILMIY MOHIYATI
“Alaliya” atamasi yunoncha kelib chiqishga ega boʻlib, nutqning mavjud emasligi yoki rivojlanmaganligi maʼnosida ishlatiladi. Logopediya tarixida ushbu tushuncha bolalarda nutqning shakllanishi bilan bogʻliq ogʻir buzilishlarni ifodalash uchun qoʻllanib kelgan.

Alaliyada bolaning nutqni egallash jarayoni odatdagi rivojlanishdan keskin farq qiladi. Bola atrofdagilarning nutqini eshitishi mumkin, biroq eshitilgan nutq birliklarini qayta ishlash, ma'nosini tushunish yoki ularni mustaqil nutqqa aylantirish jarayonida qiyinchiliklarga duch keladi.

2. ALALIYANING KELIB CHIQISH SABABLARI

Alaliyaning kelib chiqishida turli biologik, nevrologik va rivojlanish omillari ishtirok etishi mumkin. An'anaviy klinik-logopedik qarashlarda homiladorlik va tug'ruq davridagi ayrim noqulay omillar, bolaning markaziy nerv tizimiga ta'sir qiluvchi holatlar hamda erta rivojlanish davridagi nevrologik omillar alaliya xavfi bilan bog'langan.

Har bir alaliyali bolaning tarixida bir xil sabab uchramaydi. Ba'zi bolalarda aniq nevrologik omil mavjud bo'lsa, boshqalarida sababni aniqlash qiyin bo'lishi mumkin. Shuning uchun zamonaviy yondashuvda bolaning rivojlanish tarixini kompleks o'rganish muhim hisoblanadi.

3. ALALIYANING ASOSIY TURLARI

Klassik logopedik adabiyotlarda alaliya asosan motor va sensor turlarga ajratiladi. Ayrim manbalarda aralash shakllar ham ko'rsatiladi.

3.1. Motor alaliya

Motor alaliyada bolaning nutqni tushunishi ma'lum darajada saqlangan bo'lishi mumkin, ammo mustaqil nutqni shakllantirish va so'zlarni faol qo'llashda jiddiy qiyinchiliklar kuzatiladi. Bunday bolalarda so'z boyligi kam bo'lishi, so'zlarni eslab qolish qiyinlashishi, gap tuzishning rivojlanishi kechikishi va bog'langan nutqning yetarlicha shakllanmaganligi kuzatilishi mumkin.

3.2. Sensor alaliya

Sensor alaliyada asosiy qiyinchiliklardan biri nutqni eshitish va mazmuniy jihatdan qayta ishlash jarayonining buzilishi bilan bog'liq bo'ladi. Bola tovushlarni eshitishi mumkin, ammo nutq tovushlarini ma'noli birlik sifatida farqlash yoki eshitilgan nutqni to'liq tushunish qiyinlashadi.

3.3. Aralash ko‘rinish Ayrim bolalarda nutqni tushunish va uni ishlab chiqish bilan bog‘liq qiyinchiliklar birgalikda kuzatilishi mumkin.

4. ALALIYADA NUTQNING SHAKLLANISH XUSUSIYATLARI

Alaliyada nutq rivojlanishi faqat so‘zlarning kech paydo bo‘lishi bilan cheklanmaydi. Nutq tizimining turli tarkibiy qismlarida murakkab o‘zgarishlar kuzatilishi mumkin.

Fonetik darajada bola tovushlarni talaffuz qilishda, tovushlarni bir-biridan farqlashda yoki ularni so‘z tarkibida to‘g‘ri joylashtirishda qiynalishi mumkin.

Leksik darajada so‘z boyligi bolaning yoshiga nisbatan cheklangan bo‘lishi mumkin. Bola kerakli so‘zni eslash yoki undan vaziyatga mos foydalanishda qiynaladi.

Grammatik darajada gap tuzishda so‘zlarning o‘zaro bog‘lanishi, kelishik, son, zamon va boshqa grammatik shakllarni qo‘llashda xatolar uchrashi mumkin.

Bog‘langan nutqda hikoya qilish, rasm asosida gap tuzish, voqealarni ketma-ket bayon qilish va matnni qayta hikoya qilish qiyinlashadi.

5. OLIMLARNING ALALIYA HAQIDAGI QARASHLARI

Alaliya muammosi ko‘plab yillar davomida nevrologiya, psixologiya, logopediya va maxsus pedagogika vakillari tomonidan o‘rganilgan.

L.S. Vigotskiy tomonidan ishlab chiqilgan yuqori psixik funksiyalarning ijtimoiy-madaniy rivojlanishi haqidagi qarashlar nutqni o‘rganishda katta nazariy ahamiyatga ega bo‘ldi. A.R. Luriya esa nutq va boshqa psixik funksiyalarning miya faoliyati bilan aloqasini o‘rgangan.

Zamonaviy tadqiqotchilar nutq va til buzilishlarining juda xilma-xil bo‘lishiga e‘tibor qaratmoqdalar. Bu diagnostikani kompleks tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

6. ALALIYANI DIAGNOSTIKA QILISH Alaliyani aniqlash kompleks diagnostik yondashuvni talab qiladi. Diagnostika jarayonida bolaning nutqni tushunishi, faol lug‘ati, grammatik tuzilishi, tovush talaffuzi, fonematik eshitishi, bog‘langan nutqi va kommunikativ xususiyatlari baholanadi.

Eshitish holatini tekshirish ham muhim. Bitta test asosida yakuniy tashxis qo'yish to'g'ri emas; turli baholash natijalari bolaning rivojlanish tarixi bilan birgalikda tahlil qilinishi kerak.

7. ALALIYANI BOSHQA NUTQ BUZILISHLARIDAN FARQLASH

Alaliyani boshqa nutq buzilishlaridan farqlash muhim. Artikulyatsion buzilishlarda asosiy muammo ayrim tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Alaliyada esa muammo kengroq bo'lib, nutq tizimining bir nechta darajalariga ta'sir qilishi mumkin.

Eshitish qobiliyatining pasayishi ham nutq rivojlanishiga ta'sir qilishi sababli diagnostika vaqtida eshitish holatini tekshirish zarur.

8. ALALIYADA KORREKSION-LOGOPEDIK ISHLAR

Alaliyada korreksion ishlar uzoq muddatli va izchil tashkil etilishi mumkin. Mashg'ulotlar bolaning nutqiy imkoniyatlari va ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Asosiy yo'nalishlar: nutqni tushunishni rivojlantirish; faol lug'atni kengaytirish; grammatik tuzilmani shakllantirish; tovushlarni farqlash; fonematik jarayonlarni rivojlantirish; gap tuzishni o'rgatish; bog'langan nutqni rivojlantirish; muloqot ko'nikmalarini mustahkamlash.

9. ZAMONAVIY TADQIQOTLAR NATIJALARI So'nggi yillardagi tadqiqotlar nutq buzilishlarini korreksiya qilishda dalillarga asoslangan yondashuvlarning ahamiyatini ko'rsatmoqda. Sistematik sharhlar nutq va til rivojlanishidagi qiyinchiliklarda fonologik, leksik va grammatik ko'nikmalarni tizimli rivojlantirish muhimligini ko'rsatadi.

Gapni takrorlash topshiriqlari ham diagnostikada foydali vositalardan biri sifatida o'rganilgan. Zamonaviy tadqiqotlar ishonchli va validatsiyalangan baholash vositalaridan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi.

10. OTA-ONA VA TA'LIM MUHITINING AHAMIYATI Bolaning nutq rivojlanishida oiladagi muloqot muhiti katta ahamiyatga ega. Ota-ona bola bilan kundalik faoliyat davomida suhbatlashishi, bolaning javob berishiga vaqt berishi, rasmlar va kitoblar asosida savol-javob qilishi mumkin.

Bola bilan ishlashda qisqa va tushunarli gaplardan foydalanish, yangi soʻzlarni takrorlash, predmet va harakatlarni nomlash, rasmlar orqali hikoya tuzish va bolaning javobini sabr bilan kutish muhim.

11. ALALIYANING TA'LIM VA IJTIMOY RIVOJLANISHGA TA'SIRI Nutq bolaning maktabdagi faoliyatida asosiy vositalardan biridir. O'qituvchining ko'rsatmalarini tushunish, savollarga javob berish, o'qish va yozishni o'rganish til ko'nikmalariga tayanadi.

Nutq rivojlanishidagi jiddiy qiyinchiliklar ta'lim jarayonini murakkablashtirishi mumkin. Biroq bu bolaning kelajakdagi natijalari oldindan belgilangan degani emas. Erta aniqlash, moslashtirilgan ta'lim va professional logopedik yordam bolaning imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

12. ALALIYANI O'RGANISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR Hozirgi davrda alaliya va unga yaqin nutq-til buzilishlarini o'rganishda neyropsixologik, psixolingvistik, logopedik-pedagogik va dalillarga asoslangan yondashuvlar rivojlanmoqda.

Zamonaviy ilm-fan nutq va til buzilishlarini qat'iy bitta kategoriya sifatida emas, balki turli xususiyatlarga ega bo'lgan murakkab rivojlanish spektri sifatida o'rganishga tobora ko'proq e'tibor bermoqda.

13. XULOSA Alaliya bolalarda nutqning rivojlanishi bilan bog'liq murakkab buzilishlardan biri bo'lib, uning namoyon bo'lishi har bir bolada turlicha bo'lishi mumkin. Alaliyada nutqning faqat talaffuz tomoni emas, balki soʻz boyligi, grammatik qurilish, nutqni tushunish, bog'langan nutq va kommunikativ faoliyat kabi jihatlar ham qiyinlashishi mumkin.

Alaliyani o'rganish tarixida nevrologik, psixologik, psixolingvistik va logopedik yondashuvlar shakllangan. Zamonaviy ilmiy qarashlar nutq buzilishlarining ko'p omilli va xilma-xil tabiatini hisobga olishni talab qilmoqda.

Korreksion ishlarning asosiy maqsadi bolaning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirish, nutqni tushunish va ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ta'lim jarayoniga moslashuvini qo'llab-quvvatlashdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq.
2. Luriya A.R. Neyropsixologiya asoslari.
3. Nitido H., Plante E. Diagnosis of Developmental Language Disorder in Research Studies. Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 2020.
4. Feltner C. va boshqalar. Screening for Speech and Language Delay and Disorders in Children 5 Years or Younger. JAMA, 2024.
5. Kunnari S. va boshqalar. Intervention studies with group design targeting expressive phonology for children with developmental speech and language disorder. 2024.
6. Laasonen M. va boshqalar. Intervention Effects on Phonological Processing in Children With Developmental Speech and/or Language Disorder. 2026.
7. Walquist-Sørli L. va boshqalar. Are Speech Sound Difficulties Risk Factors for Difficulties in Language and Reading Skills? 2025.
8. Sentence Repetition as a Diagnostic Tool for Developmental Language Disorder: A Systematic Review and Meta-Analysis. 2024.
9. Developmental Language Disorder as a Multidimensional Neurodevelopmental Spectrum: Implications for Diagnosis. 2025.
10. Klyputenko V.V., Prytova U.A. Изучение умений в пересказе текста у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией. 2026.